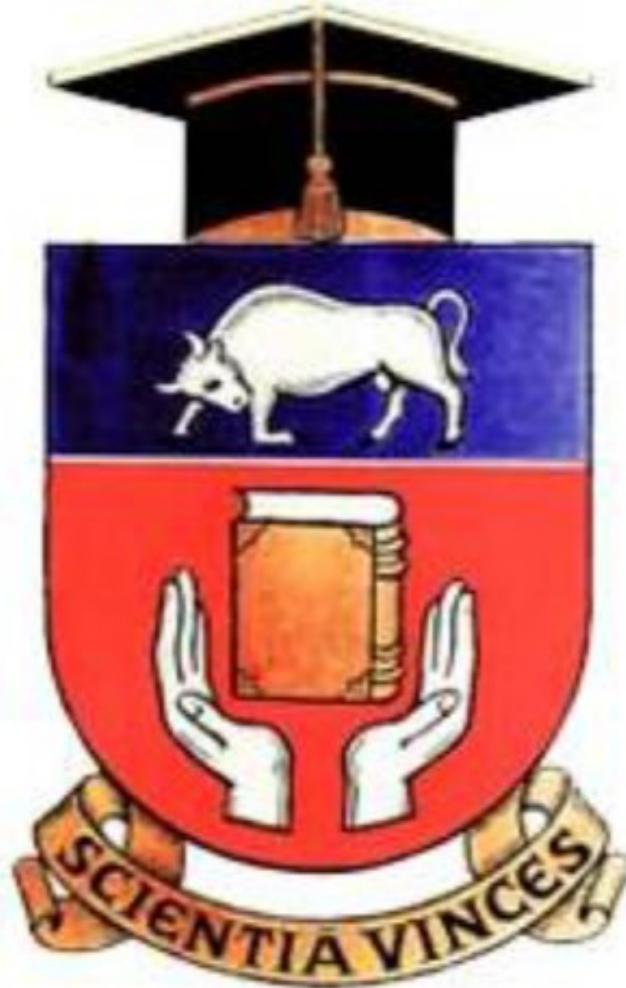

Ministerul Educației al Republicii Moldova
Universitatea de Stat Tiraspol cu sediul la Chișinău
Catedra Științe Sociale

Universitatea de Stat Tiraspol

1930-2015

Conferință științifică internațională:

„Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării
Molovei în UE.”

Consacrată aniversării de 85 de ani de la înființarea UST și a
învățământului superior din Moldova

CHIȘINĂU 16-17 martie 2015

Colegiul de redacție:

Dr. Ștefan Levință

Dr. Valentin Constantinov

Prof. nadz. dr. hab. Norbert Pikuła (Polonia)

Prof. nadz. dr. hab. Jakub Bartoszewski (Polonia)

Articolele se publică în redacția autorilor

DESCRIEREA CIP A CAMEREI CĂRȚII

„Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării Moldovei în UE”, conferință științifică internațională (2015; Chișinău). Conferință științifică internațională: „Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării Moldovei în UE”: Consacrată aniversării de 85 de ani de la înființarea UST și a învățământului superior din Moldova, 16-17 martie 2015, Chișinău/ col.red.: Ștefan Levință [et. al.] – Chișinău: Universitatea de Stat din Tiraspol, 2015 – 278 p.

Antetit.: Univ. de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău, Catedra Științe Sociale.- Texte lb.rom., engl., rusă alte lb. străine.-Bibliogr. la sfărșitul art.

ISBN 978-9975-76-151-2.

082.378.4(478-25)=00

E 95

Considerații privind olanii (alanii) sau iașii din Moldova medievală.

Cu accent asupra acelor din regiunea Nistrului de Jos

Sergiu Bacalov (Institutul de Istorie al AŞM)

Sursele care atestă prezența *olanilor (alanilor)* sau *iașilor* în spațiul carpato-nistrean în Evul Mediu sunt puține și fragmentare. Din acest motiv rolul politic, arealul și evoluția etnoculturală a alanilor n-au fost examineate în mod special. De regulă, istoriografia se limitează la simpla menționare a prezenței alanilor între Carpați și Nistru, cu o localizare geografică incertă: „în sudul Moldovei”, „în bazinul Prutului” etc., chestiunea respectivă fiind studiată tangential, în legătură cu istoria Vicinei, formarea statului moldovenesc, originea orașului Iași etc. Noile abordări a problemei alanilor est-carpatici, de asemenea s-au făcut în contextul cercetării procesului apariției Țării Moldovei¹ și a orașului Iași².

În continuare, sub formă de teze (din cauza spațiului limitat), voi expune propria viziune cu privire la olanii (alanii) sau iașii din Moldova medievală.

1. Din punct de vedere metodologic, am investigat sursele referitoare la alanii est-carpatici, în strânsă legătură cu documentele interne ale Țării Moldovei, prin prisma moștenirii lăsate în toponimie. Pentru început voi prezenta, la general, problematica aflării alanilor la nord de Dunăre, pentru ca, ulterior, să evidențiez spațiul carpato-nistrean și, în final, voi aborda, ca studiu de caz, olanii (alanii) din regiunea Nistrului de Jos.

2. Alanii medievali, numiți iași, provin din cei antici, însă, în timp, specificul lor etnocultural a evoluat, precum s-a întâmplat și în cazul altor etnii europene. În urma valurilor de emigrare, în vechea lor patrie (regiunea caspico-pontică), a rămas să locuiască doar o parte a alanilor (cei strămutați în vest, în contextul marii migrații a popoarelor, s-au asimilat în mediul gallo-romanic sau ibero-romanic, și n-au participat la formarea alanilor medievali nord-pontici)³. Grupul est-european al alanilor, la diferite etape, a asimilat diverse elemente etnice alogene (iranici, tiurci, caucaziensi, ugro-fini, slavi etc.), ceea ce a favorizat transformarea lor, identitară și lingvistică, în coraport cu alanii antici și cei medievali vest-europeni. Treptat, și în cadrul alanilor medievali est-europeni au apărut subgrupuri etnice: a) *alanii din Caucaz*, care, prin asimilarea unor comunități ibero-caucaziene, au dat naștere *osetinilor* actuali. Un alt grup de alani caucaziensi a fost tiurcizat, și a intrat în componența *balcarilor*; b) *alanii din bazinul Donului*. Se pare că anume din acest grup provin alanii care au emigrat în spațiul carpato-nistrean, iar acolo, ulterior, o parte din ei s-au stabilit în sudul Dunării, în câmpia maghiară (între Tisa și Dunăre), și la sud de Carpați (în bazinul

¹ Virgil Ciocâltan, *Alanii și începuturile statelor românești* // Revita de Istorie, Serie Nouă, tom. VI, nr. 11-12, 1995, p. 935-955.

² Liviu Pilat, *Observații privitoare la formula „Forum Philistenorum”* // Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, tom. XLV, 2008, p. XV-XVIII.

³ Аланы: Западная Европа и Византия, Владикавказ, 1992, с. 5-119.

Oltului). Alanii rămași între Carpați și Nistru, cunoscuți sub numele de *olani*, au fost asimilați de moldoveni.

3. Prezența alanilor medievali la nord de Dunăre („masageți ce locuesc dincolo de Istru... pe aceștea limba populară îi numește alani”) este atestată de mai multe surse narrative externe. În acest sens, cele mai elocvente sunt relatările autorilor bizantini Manuel Holobolos, Georgios Pahimeros și Nichifor Gregoras¹, care au surprins prima etapă a destrămării comunității alanilor nord-dunăreni. De la ei aflăm că:

- a) Alanii, sub egida Hoardei de Aur, au fost o componentă importantă a spațiului etnocultural est-carpatic încă de la mijlocul sec. XIII;
 - b) La sf. sec. XIII, alanii nord-dunăreni au fost implicați activ în luptele interne din Hoarda de Aur. Tot ei au constituit baza militară a formațiunii politice conduse de rebelul noion tătar Nogai, cu centrul în sudul spațiului proto-nistrean („neamul mărinimos al alanilor... ei erau și tovarăși de luptă ai lui Nogai și cei prin care acela dobândise izbânci”);
 - c) După înfrângerea lui Nogai, la începutul sec. XIV, o parte din alanii nord-dunăreni, „numărând ca la șaisprezece mii” (capi de gospodărie, probabil – n.n.) au manifestat dorința să se strâmute peste Dunăre, în Imperiul Bizantin;
 - d) Tratativele s-au purtat, în anul 1302, prin intermediul mitropolitului de Vicina, ceea ce ne face să presupunem că trecerea alanilor la sud de Dunăre s-a făcut prin Dobrogea;
 - e) Deoarece autoritățile bizantine „le pregătise hrană, cât mai multă cu puțință, din ținuturile Traciei și Macedoniei”, putem admite că alanii au fost colonizați anume în aceste două provincii;
 - f) Soarta alanilor trecuți în Imperiul Bizantin nu ne este cunoscută. S-ar putea că alanii, atestați luptând, în 1323, la Filippopol de partea bulgarilor, să fi venit din spațiul sud-carpatic sau din Ungaria. În afară de mia călăreți de bulgari și alani sosita la Filippopol, știm că subalternii lui bulgarului Ivan Ruski erau alanii Itilis și Temir și ungurul Inas².
- 4) Alanii, inclusiv cei nord-dunăreni, erau creștini ortodocși, încă din secolul X³. Guillaume de Rubrouck menționează în lucrare sa, la mijlocul sec. XIII, pe „alanii, numiți și *aas*, creștini de rit grecesc”; „alanii, sau *asii*, care sunt creștini”⁴. Faptul că alanii nord-dunăreni au apelat la medierea mitropolitului Vicinei, pentru a obține posibilitatea de emigrare în Imperiul Bizantin, ne sugerează că ei erau creștini ortodocși.

¹ Izvoarele istoriei României (Fontes historiae daco-romanae), vol. III, Scriitori bizantini, București, 1975, p. 455, 451, 509.

² К. Иречек, *История болгар*, Одесса, 1878, с. 538.

³ Ю. Кулаковский, *Христианство у алан* // Византийский Временник, 1898, т. V, в. 1-2, СПб. 1898, с. 1-18.

⁴ Иоанн де Плано Карпини, *История монголов*; Вильгельм де Рубрук, *Путешествие в восточные страны*, введение, перевод и примечания А.И. Малеина, СПб., 1911, с. 83, 88-89.

5) În privința locului de origine al alanilor nord-dunăreni (împreună cu ramurile descinse în Bizanț și Ungaria), optăm pentru apartenența lor la grupul de pe Don¹. Ipoteza se bazează pe faptul că alanii din câmpia Donului au dispărut ca grup etnic din spațiul respectiv, spre deosebire de cei din Caucaz (stabiliti într-o regiune geografică protejată de munți), care s-au menținut până astăzi, în forma osetinilor².

6) Prezența în Ungaria a alanilor-iași (*jaszi*), numiți și filisteni (*philisteni*), este atestată de mai multe surse: „În Ungaria locuiesc diferite popoare: cumanii, pe care ungurii îi numesc cuni, care vorbesc o limbă asemănătoare cu cea tătărească; filistenii (*philisteni*), numiți iași (*jas*)”³. Apariția alanilor în Ungaria, în slujba regilor maghiari, este pusă în același context cu episodul refugierii lor în Imperiul Bizantin, din anul 1302⁴. Cert este faptul că primul grup de alani (format din 18 persoane) în serviciul coroanei maghiare este atestat abia în anul 1323⁵.

În Ungaria, alanii ar fi putut veni din mediul celor plecați peste Dunăre, sau din spațiul sud-carpatic; însă, nu excludem faptul că ei erau originari, cel puțin parțial, din regiunea est-carpatică. Existența, în sec. XV, în zona de munte a Țării Moldovei a „cărărilor pustii ale iașilor”⁶, ar veni în sprijinul ideei că în Ungaria alani au putut pătrunde și din spațiul carpato-nistrean.

În sec. XIV alanii apar uneori alături de valahi și unguri, ca parțicipanți la campanii militare, cum ar fi, spre exemplu, cea din 1383, în Polonia: „cum multo exercitu Ungarorum, Walachorum et Iasziorum Cracoviam intraverunt”⁷. Însă nu totdeauna este clar locul de origine a acestor valahi și iași: Ungaria sau spațiul extracarpatic.

Alanii din Ungaria, maghiarizați încă în sec. XVI, s-au păstrat ca grup etnografic până în zilele noastre. Actualmente, descendenții alanilor medievali din Ungaria sunt concentrați teritorial în regiunea numită *Jaszsag*. Însă, acest ținut s-a constituit în timp, iar *jaszii* din sec. XIV locuiau dispersat în diferite comitate ale regatului. Cucerirea și dominația otomană a cauzat ample mișcări de populație în Ungaria, inclusiv în *Jaszsag*, stimulând astfel asimilarea lingvistică și mixajul alanilor cu ungurii. Un lexicon din sec. XV, ce conține câteva zeci de cuvinte și

¹ З.Д. Гаглоити, *Аланы и вопросы этногенеза осетин*, Тбилиси, 1966, с.189-201 (гл. Языки русских летописей).

² В. И. Абаев, *Осетинский язык и фольклор*, том 1, М-Л, 1949; З. Н. Ванеев, *Средневековая Алания*, Стalingрад, 1959; А.А. Кузнецов, *Аланские племена Северного Кавказа*, Москва, 1962; З.Д. Гаглоити, *Очерки по этнографии Осетии*, том. 1, Тбилиси, 1974.

³ С. Герберштейн, *Записки о Москве*, Москва, 1988, с. 251.

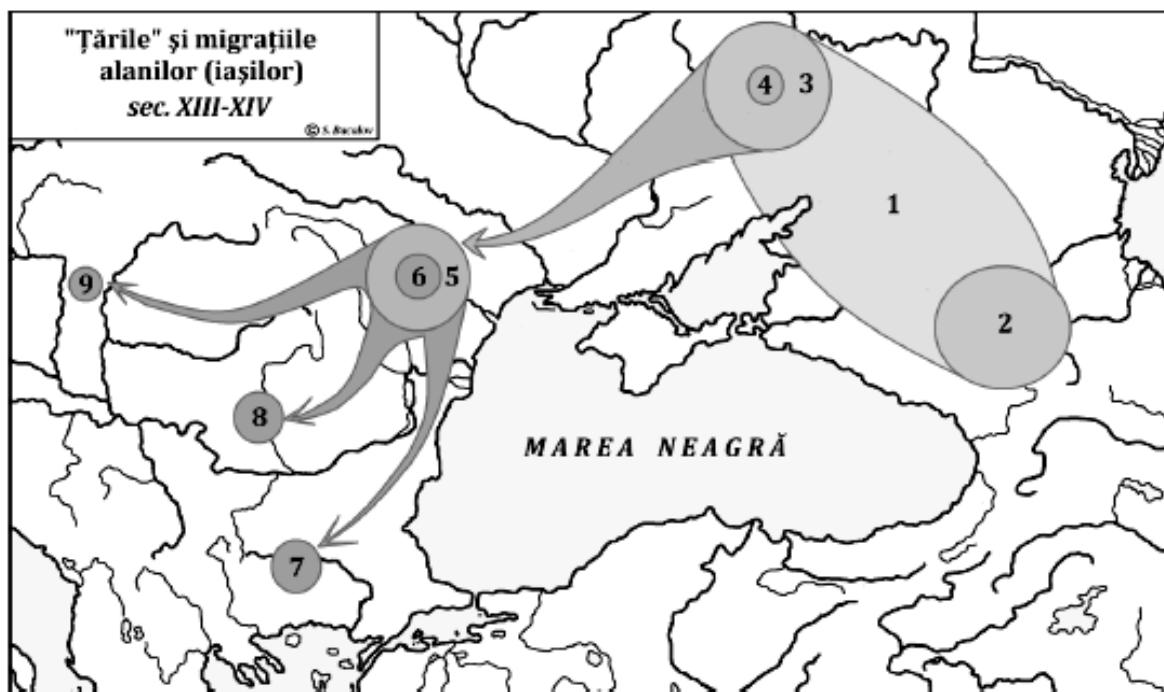
⁴ V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994, p. 246.

⁵ Б. А. Калоев, *Венгерские аланы (ясы)*, *Историко-этнографический очерк*, Москва, 1996, с. 92-93.

⁶ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. I. Documente slavo-moldovenești (veacul XV – întâiul pătrar al veacului XVII), volum alcătuit de P.G. Dimitriev, D. M. Dragnev, E.M. Russev, P.V. Sovetov, Chișinău, 1961, p. 50-54.

⁷ V. Spinei, *op. cit.*, 246.

expresii lingvistice ale *jaszilor*, a permis stabilirea faptului că ei vorbeau o limbă iranică, apropiată de cea osetină¹.

Cifrele de pe hartă indică: 1) teritoriul alanilor în antichitate; 2) alanii medievali din Caucaz; 3) alanii medievali de pe Don; 4) alanii medievali de pe Don, rămași în regiune după strămutarea în masă în spațiul carpato-nistrean; 5) alanii medievali veniți de pe Don în teritoriul dintre Carpați și Nistru; 6) alanii medievali dintre Carpați și Nistru, rămași în regiune după strămutarea în masă la sud de Dunăre, la sud de Carpați și în câmpia Ungariei; 7) alanii medievali emigrați în sudul Dunării (în provințiiile bizantine Tracia și Macedonia); 8) alanii medievali emigrați în spațiul sud-carpatic (bazinul Oltului); 9) alanii medievali emigrați în regatul Ungariei (în special câmpia dintre Dunăre și Tisa).

7) Alanii în spațiul sud-carpatic, în special în zona submontană a bazinului Oltului, au fost atestați atât de sursele istorice, cât și de toponimie. Astfel, *Zaconicul lui Ștefan Dušan* atestă, pentru anul 1330, existența la sud de Carpați, probabil sub egida lui Ivancu Basarab, a „stăpânirii Iașilor” («Господство Яшко»)². Presupunerea că acești alani locuiau pe teritoriul viitoarei Moldove (ipoteză generată de denumirea orașului Iași – n.n.), nu este îndreptățită, deoarece: a) În acea perioadă la est de Carpați domina Hoarda de Aur; b) Centrul și nord-estul Olteniei și nord-vestul Munteniei abundă în toponime, etnonimice și ordinare, de origine alană. Vom prezenta doar

¹ Б. А. Калоев, *Поездка к венгерским ясам* // Советская Этнография, 1984, № 6, с. 98-107; Б. А. Калоев, *Венгерские аланы (ясы)*, Историко-этнографический очерк, Москва, 1996, с. 92-113.

² citat după: G. Mihailă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, 1974, p. 272-274.

câteva exemple: la 10 ianuarie-august 1519, este atestat muntele *Olanul* („munții numiți Olanul tot și Petriceaoa”¹) și satul *Olanu*; satul *Olănesci*, pe apa Mozacu; *Olăneasca*, pădure comuna Dragoslavele, toate în județul Argeș; *Olănești*, oraș și râu, județul Vâlcea; *Iași*, pe stânga Jiului, lângă Românești, în județul Gorj; *Iașii* pe Olteț, lângă Balș (Vulpeanca), județul Olt; *Esciori*, lângă Bărbătești, județul Argeș² etc. și mai important este faptul că unele hidronime din teritoriul respectiv (de exemplu: râul *Amaradia*) indică o origine alană, ceea ce demonstrează o prezență numeroasă a alanilor în Oltenia.

Alanii au fost atestați în Țara Românească și în a doua jumătate a sec. XV, în timpul expediției turcilor contra lui Vlad Tepeș, din anul 1462: „dar vlahul („daci”³) și el și-a mutat pe toți supușii lui în locuri strâmte de munte și în locuri acoperite cu păduri... și vitele de tot felul lea mânat mai înăuntrul hotarelor dinspre *alani* și huni”⁴. Astfel, dacă dacii au fost identificați cu vlahii, putem admite că hunii, conform tradiției, sunt ungurii, iar alanii – iașii din Țara Românească.

8) Istoria alanilor medievali de la est de Carpați o putem diviza, convenționale, în trei etape:

I) Cea până la înfrângerea noionului Nogai (începutul sec. XIV) și plecarea peste Dunăre, în 1302, a unei părți din alani. A fost perioada când alanii, din punct de vedere numeric și politic, dominau spațiul respectiv;

II) De la 1302 până la includerea spațiului dintre râurile Bârlad și Nistru populat de alani în componența Țării Moldovei (anii 60-70 ai sec. XIV). Plecarea multor alani din regiune a creat un gol demografic, care a fost umplut de tătari sau alte semnișii tiurco-mongole. Slăbirea ponderii numerice a alanilor la est de Carpați nu a favorizat menținerea formațiunii lor politice, independente sau autonome, sub protectoratul Hoardei de Aur, care în acea perioadă și-a consolidat autoritatea în regiune prin edificarea unor orașe înfloritoare. Situația respectivă presupune alăturarea alanilor la acțiunile militare antitătărești ale voievodatului Moldovei.

III) Perioada aflării alanilor în componența Țării Moldovei. Diminuarea numărului alanilor în perioada precedentă (prin emigrare la sud de Dunăre, în Țara Românească și în Ungaria), îndelungată conviețuire cu vlahii încă din timpul dominației tătaro-mongole, plus religia creștin-ortodoxă, au determinat o atitudine loială din partea alanilor față de Țara Moldovei, soldată cu asimilarea lor de către moldoveni.

9) Menținerea elementului etnic alan la răsărit de Carpați după 1302 este demonstrată de toponimia și antroponimia (atât cea boierească, cât și țărănească) din Țara Moldovei, de proveniență alană.

În acestă ordine de idei, am încercat să identific și să cartografiez toponimia și, respectiv, antroponimia, de proveniență alană, din Moldova medievală. Ca instrument de lucru am utilizat limba osetină, reieșind din constatarea asemănării cu cea a

¹ *Documenta Romania Historica*, B. Țara Românească, București, vol. II, 1972, nr. 175, p. 335-338;

² Vezi detalii în *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. IV, editat de George Ioan Lahovary, București, 1901, litera I, p. 20, 72, litera O, p. 558-560 etc.

³ Laonic Chalcocondil, *Exponeri istorice. Creșterea puterii turcești. Căderea împărației bizantine*, București, 1958, p. 284-285.

⁴ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, București, 1958, p. 430-432.

jaszilor din Ungaria. Accentuăm faptul că această limbă totuși nu permite identificarea întregii moșteniri toponimici alane, deoarece, raportul dintre *osetină* (care are două forme: *iron* și *digor*) și *jaszică* este de tip dialectal. *Osetina* este o limbă vie, care a evoluat și a suportat, în timp, anumite schimbări, iar *jaszica* (precum și graiul *olanilor moldoveni*) este dispărută de câteva sute de ani. Subliniem influența puternică a limbilor tiurcice exercitată asupra dialectelor alane, care a dus la tiurcizarea lingvistică a unor grupuri de alani (de exemplu: cazul *asilor caucaziieni*¹). Grătie influenței tiurcice², moștenirea toponimică și antroponimică alană la est (dar și la sud – n.n.) de Carpați poate fi cu mult mai mare. Însă, pentru a nu crea confuzie, ne vom limita la identificarea doar a toponimiei alane de tip iranic. În procesul identificării moștenirii alane în toponimia Țării Moldovei, de un real folos ne-au fost: catalogul toponimic al Osetiei de Nord, elaborat de A. Dz. Țagaeva³, indicii de locuri și nume, întocmiți de A. Gonță⁴, *Marele dicționar geografic al României*, întocmit de G. I. Lahovary, volumul consacrat Moldovei din *Tezaurul toponimic al României*, precum și studiile științifice semnate de I. Iordan⁵, A. Eremia⁶ și N. Raevschi⁷, iar la cartografierea localităților ne-am servit de harta realizată de S. Tabuncic și Gh. Nicolaev⁸.

Am clasificat toponimele identificate cu acest prilej în trei categorii (vezi *Harta 2* și tabelul anexat): a) etnonimice, de două tipuri: 1) cu radical „olan” și 2) cu radical „ias”; Am identificat trei toponime de tip „olan”: câte un sat Olănești în ținuturile Bârlad, Vaslui și Cetatea Albă, din care doar unul, cel din urmă, există și în zilele noastre ca localitate, iar celelalte două au fost desființate încă în Evul Mediu⁹.

¹ В.А. Кузнецов, *Аланские племена Северного Кавказа*, Москва, 1962, с. 123-131.

² Б. А. Калоев, *Венгерские аланы (ясы)*, Историко-этнографический очерк, Москва, 1996, с. 92-113.

³ А. Дз. Цагаева, *Топонимия Северной Осетии*, часть 2, Орджоникидзе, 1975, с. 19 «Галаз»= „vadul boilor” (vezi în acest context cazul orașului Galați, nu departe de care a existat, pe Prutul de Jos, satul Vadul Boului), с. 29, «Дæлхъæу», с. 32 «Кæртытæ», с. 74 «Бакъотæ», с. 118 «Хидыхъус», с. 205 «Къæбæлтæ».

⁴ A. Gonță, *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990, 301 p.. Gonță, *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane*, București, 1995, 799 p.

⁵ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.

⁶ A. Eremia, *Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească*, Chișinău, 1970.

⁷ N. D. Raevschii, *Toponime de origine iranică și turcică // Limba și literatura moldovenească*, nr. 1, 1964, p. 56-60.

⁸ S. Tabuncic și Gh. Nicolaev, *Tara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*. Plansă, hartă.

⁹ 1. *Olănești*, pe Bârlad, ținutul Tutova. Localitate desființată, aflată în apropiere de satele Costești și Docolina. Actualmente este parte componentă a moșiei Chițcani de pe Bârlad, județul Vaslui (Ghibănescu Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol.III, partea I, (1651-1663), Iași, 1910, nr.61, p.83-84; vezi și Tezaurul toponimic al României. Moldova, vol. 1, partea 1, București, 1991, p. 793). 2. *Olănești*, ținutul Vaslui. Localitate desființată, aflată între satele Ferești, Portari și Zăpodeni, județul Vaslui (Tezaurul toponimic al României. Moldova, vol. 1, partea 1, București, 1991, p. 793). Detalii referitoare la istoria acestui sat vezi studiul semnat de Lucian Lefter, *Olăneștii: ctitoria lui Mihai vodă Racoviță (comuna Zăpodeni, județul Vaslui) // Monumentul, VI. Lucrările simpozionului național Monumentul – tradiție și viitor*, ed. VI, 2004, Iași, 2005, p. 79-85; 3. *Olănești*, ținutu Cetatea Albă. Amplasat între satele Purcari, Antonești, Căplani și Crocmaz, raionul Ștefan Vodă.

Toponime de tip „ias” am identificat două: târgul Iași¹ și satul Iasska, din stânga Nistrului, vizavi de Olăneștii de la Cetatea Albă. În ultimul caz, cu toate că localitatea n-a fost parte a Moldovei, totuși admitem existența unei legături genetice cu Olăneștii din dreapta Nistrului. Pentru Olăneștii de la Vaslui, se constată utilizarea, în paralel, și a unei forme cu radical „ias/as”: *Asănești*².

b) grupa „alte categorii de toponime”, în număr de 52, din care 26 cu origine antroponimică sigură (de regulă, cu terminația „-an”, „-in”, „-un”: Baxan, Bezin, Boltun, Huzun, Tăban etc.), sau plauzibilă. Lista este provizorie și, în perspectivă, după cercetări mai aprofundate, poate fi extinsă sau redusă. Ca punct de pornire al procesului de identificare a servit lista cu toponime „obscure” elaborată de A. Eremia, fără echivalent în limbile tiurcice, slave sau în maghiară.

Majoritatea radicalilor antroponimici a acestui grup de toponime se regăsesc ca nume a unor neamuri boierești moldovenești, ceea ce presupune participarea alanilor la constituirea elitei medievale a Țării Moldovei.

Din punct de vedere geografic această categorie de toponime este răspândită îndeosebi în partea centrală și nordică a spațiului pruto-nistrean: a) multe în ținuturile Soroca și Orhei; b) mai puține în ținuturile Iași, Hotin și Lăpușna; c) un număr foarte mic în ținuturile Bârlad și Vaslui.

c) grupa toponimelor hidrografice, are două tipuri: 1) moștenirea iranică antică (Dunărea, Nistrul, Prutul); 2) influență medievală alană: Răut, Cubolta, Botna Mare și „botnele” (Cula, Ichel, Bâc, Nârnova, Botnișoara). E cazul să ne oprim succint asupra fenomenul medieval al „botnelor”, care a fost interpretat incorrect în sens de „șir de dealuri”, cauzând localizări incerte a unor sate. Mai multe surse medievale menționează satul Săseni de pe Cula, ca fiind pe Botna; satul Cojușna, aflat între Bâc și Ișnovăț, în unele documente este localizat pe Botna; iar râul Nârnova este numit concomitent cu sinonimul Botna. Termenul „botna” își găsește echivalent în limba osetină, și desemnează râurile cu puțină apă.

Toponimele hidrografice alane sunt importante prin faptul că ele conturează arealul inițial, de bază, al concentrării populației alane. Admitem acest lucru deoarece doar sub impactul unei prezențe masive și îndelungate a unor comunități etnice, râurile își pot modifica denumirile. Toponimile hidrografice, spre deosebire de denumirile de localități (pentru care este tipic caracterul migrator), mai rar se modifică. Apariția unor localități cu nume de origine alană poate fi pusă în legătură cu obținerea, ca danie domnească, cumpărătură personală sau de zestre, a proprietăților funciare de către unii slujitori, etnici alani, în ținuturi populate majoritar cu moldoveni. Astfel, probabil, se explică faptul că denumirile de tip etnonimic se

¹ Referitor la acest toponim, există o bibliografie largă. Vezi istoriografia problemei și alte detalii la Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*, ediția II, revăzută, Iași, 2007, 23-29. Alte informații, la Petronel Zahariuc, *Despre începuturile orașului Iași. Dovezi vecchi și interpretări mai noi* // Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, tom. XLV, 2008, p. IX-XIV. Istorioagrafia românească rămâne în continuare sceptică privind influența alană (vezi Liviu Pilat, *op. cit.*), deși anterior s-a admis, cu anumite rezerve, acestă posibilitate (Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*). Însă, formula de compromis propusă atunci (referitoare la arcașii jaszii veniți din Ungaria) este foarte apropiată, ca arhetip, de legenda fondării Sucevei (cojocarii *sucsi* din Ungaria).

² *Tezaurul toponomic al României*. Moldova, vol. 1, partea 1, București, 1991, p. 21.

află la marginea atât a arealului hidrotopografic alan, cât și a celui oiconomic. Se pare că localitățile cu radical „olan” și „ias” au obținut asemenea nume datorită aflării lor (sau a fondatorilor lor, alani) într-un mediu etnic străin, sau la graniță cu un asemenea mediu. În interiorul arealului toponimic alan nu am identificat, deocamdată, nici o denumire de localitate cu radical etnic.

Constatăm că toponimia alană din Țara Moldovei nu se suprapune cu hotarele ținutului medieval moldovenesc Iași. Dimpotrivă, acesta constituie doar o margine a arealului toponimic alan; de aceea, pe moment, nu avem nici un motiv să considerăm ținutul Iași continuator al unor tradiții statale alane dinaintea extinderii Țării Moldovei spre Nistru.

Ca ipoteză de lucru, lipsa sau numărul mic de toponime alane în Bugeac și spațiul Ialpug-Bârlad, o putem explica prin faptul că alanii strămutați peste Dunăre în 1302 ar fi provenit anume din această regiune. Valabilă este și versiunea legată de înstrăinarea timpurie a Basarabiei vechi, și schimbarea toponimiei sub influența tătarilor nogai, care a afectat atât pe cea cu radical alan, cât și pe cea pur moldovenească. Ultima explicație este valabilă și pentru ținutul Lăpușna.

Subliniem faptul că toponimia alană, pe care am identificat-o și am cartografiat-o, reflectă situația alanilor din etapa III, de convietuire cu moldovenii, fără a avea vreun principat sau regiune autonomă în cadrul Țării Moldovei, spre deosebire de *jasz* în Ungaria. Nu știm în ce măsură acestă toponimie exprimă realități din vremea Hoardei de Aur sau din perioada lui Nogai. S-ar putea ca situația să fi fost totalmente diferită, dacă luăm în calcul faptul că alanii, după cât se pare, au participat alături de moldoveni la descălecarea și aşezarea unor teritorii scoase de sub stăpânirea tătărească. Deci, a fost posibilă migrarea internă a alanilor (de ex.: un Olan fondează satul Olănești pe moșia Popoiugii, pe Bârlad), ceea ce stimulat asimilarea lor rapidă. Totuși, se pare că și alanii ne-au lăsat moștenire o serie de cuvinte.

Nr.	osetină	traducere directă	explicație
1	был	buză	bâlbâit, bâlban
2	бырынкъ	vârf, nas, plisc	brânca porcului
3	фæс	în urmă	a fâsâi
4	хærкъуы	hărtăgos	hârcă
5	кæрт	curte	curte
6	стон, стан	așezare, stână	stână
7	цирд	iute, îndemănatic, vioi	familia <i>Tărdea</i>
8	тæлæлланг	sunet, glas sonor	talancă

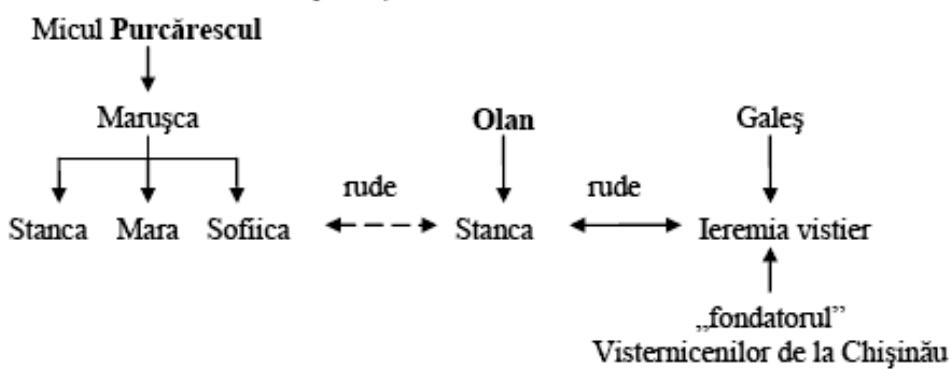
10) Din seria toponimelor alane din Țara Moldovei evidențem pe cele din valea Nistrului de Jos, în care s-a menținut dubletul etnonimic Olănești-Iasska, considerat a fi o moștenire alană încă în sec. XIX, de către F. Brun¹. Referitor la originea numelui

¹ Ф. Брун, *Черноморье. Сборник исследований по исторической географии южной России*, часть II, Одесса, 1880, с. 355-356.

Olăneștilor de pe Nistru au fost expuse câteva puncte de vedere, aproape toate insistând asupra provenienței antroponimice. S-a propus varianta originii turcești, de la numele unui Alan-pașa din sec. XVIII¹, deși satul este atestat încă în sec. XVII.

I. Iordan insista asupra numelui de persoană Olan, Olanu, întâlnit deseori în documentele medievale. Toponimul provenind de la antroponimul „Olan” adăugându-se sufixul „-ești”², semnificând „satul urmașilor lui Olanu”. Originea antroponimului Olanu (întâlnit sub formele Olănelu, Olănița)³ este de asemenea discutată: de la *olan*, *olangiu* – producător, meșter de olane; sau de la turcescul *oglan* – fiu; sau de la antroponimul (poreclă) de tip etnonimic – „Alanul”, „Alanu”, care capătă forma „Olanu”, adică „persoană care este reprezentant al comunității Alanilor” sau „asemănător (la chip, comportament etc.) alanilor”⁴.

Despre alanul Olan, fondator al Olăneștilor de la Nistru, nu se cunosc multe lucruri. Presupunem că este identic cu Olan, tatăl Stancăi, care la 27 decembrie 1527, împreună cu, altă Stancă și surorile ei, Mara și Sofica, nepoatele lui Micu Purcărescul [de la Purcari?!], au vândut niște sate⁵ lui Eremia vistiernicul (stăpânul Visternicenilor de la Chișinău)⁶.

În Moldova medievală au fost atestați mai mulți purtători ai numelui Olan ca fondatori, sau nu, de sate numite Olănești, iar urmașii lor au purtat alte nume de neam (inclusiv cei din regiunea Nistrului de Jos). Un exemplu elocvent, este cazul unei ramuri a descendenților lui Olan din ținutul Tutova. Astfel, în 1656, satul Olăneștilor de la Tutova era pustiu, iar urmașii lui Olan trăiau în satele vecine (Docolina, Costești etc.) ca răzăși, și purtau diferite nume de neam⁷: Haram, Buzdugan, Furdui, Goman, Fulger, Crețu, Zbiera etc.

¹ *Dicționarul statistic al Basarabiei*, Chișinău, 1923, p.198.

² Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 341.

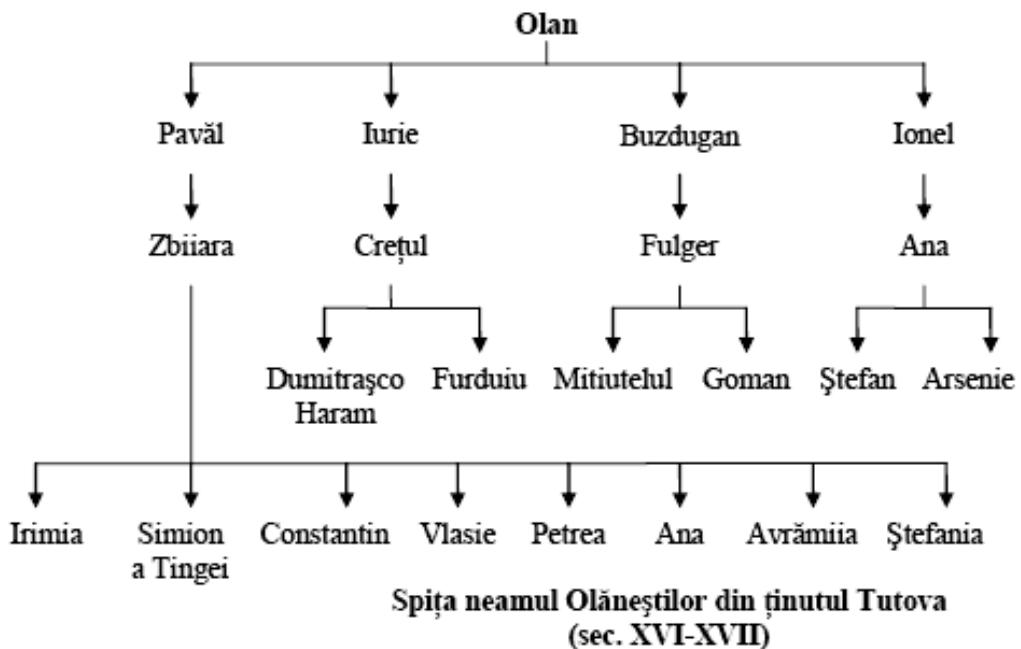
³ N. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 338.

⁴ B. Malschi, *Olăneștii. Monografie sociologică a unui sat de pe Nistru*, Cetatea Albă, 1939, p. 153-155.

⁵ Ghibănescu Gheorghe, *Surete și Izvoade. Documente slavo-române*, vol. V, Iași, 1908, nr. CLVIII, p. 217-219.

⁶ Detalii despre Ieremia vistirnic vezi la: Andrei Eșanu, *Vlaicul pârcălab – unchiul lui Ștefan cel Mare*, Chișinău, 2001, p. 52-57.

⁷ Ghibănescu Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol. III, partea I, (1651-1663), Iași, 1910, nr.61, p.83-84.

Caracterul antropoetnonimic al numelui „Olan”, cu trimitere la alani, este demonstrat de Dimitrie Cantemir, care, într-un anumit context (descriind epoca împăratului roman Antonius Pius), folosește pentru desemnarea *alanilor* antică formă *olani*: „să fie biruit pe germanii, pe dachii și pe *olanii* [оланий], carii de câteva ori mișcându-se, iau potolit”¹. Considerăm că, la începutul secolului al XVIII-lea, fără a exclude totalmente posibilitatea persistării încă a unor rămășițe neasimilate ale olanilor-alanilor, în Moldova era încă vie tradiția existenței acestei etnii. Din acest motiv, propunem utilizarea formei *olani* pentru desemnarea alanilor medievali din Țara Moldovei, pentru a-i deosebi de alanii antici, de osetinii din Caucaz și de jaszii din Ungaria.

Se pare că etnonimul olan s-a menținut în valea Nistrului de Jos până la începutul sec. XX. O legendă, înregistrată în satul Tudora, relatează despre fondarea localității următoarele: „Iara citati undi-i Tudora amu. O fost creposti, da o scos oamenii chiatra. Iara niști bordieșî, niști cășli pin prejiuru cetățai”; „spune din bătrâni c-o dzâs turcu: „Măi *olani*, când vă-ț aşădza satu, să-l aşădzați la fântânilă Robului”². Numele cătorva neamuri vechi din Olănești, în pofida asimilării, trădează o origine alană:

Nr.	nume	echivalent osetin	traducere
1	Cember	чъимбыр	chip, fată, mutră
2	Sârcu	сырх	roșu, roșca
3	Rudina	рогдзинад	1. îndemânicic, iute; 2. ușuratic, naiv

¹ Dimitrie Cantemir, *Hronicul romano-moldo-vlahilor*, tomul 1, Iași, 1835, p. 261.

² Petre Ștefanucă, *Folclor și tradiții populare*, vol. 1, Chișinău, nr. 207, p. 302.

Existența alanilor în regiunea Nistrului de Jos este confirmată de sursele narrative medievale. Astfel, călătorul italian Iosaphat Barbaro (sec. XV), descriind Crimeea, relatează: „dreto de insula de Capha, d'intorno che è sul mar Mazor, se trova la Gothia, e poi la Alania, la gual va per la insula verso Moncastro”¹. Fragmentul evidențiat a fost interpretat de E. Skrjinskaia în felul următor: „Alania se întinde dea lungul „insulei” spre Moncastro, după cum am spus”, deși expresia „verso Moncastro” poate fi interpretată: „la Moncastro”. În contextul celor relatate despre olanii din regiunea Nistrului de Jos, se pare că alegerea orașului Moncastro ca punct de orientare, pentru a arăta întinderea Alaniei, nu este deloc întâmplătoare². Despre faptul că Moncastro este anume Cetatea Albă, ne confirmă același călător într-un alt loc: „con proposita de andar per la via de Moncastro in Lablacchia ez Ongaria”³.

Iosaphat Barbaro atestă în Crimeea conviețuirea alanilor cu goți, numindu-i gotalani. Despre goți spune că erau încă germanofoni: „Gothi parlano in todesca; so questo perchè, havendo un famegio todesco com mi”⁴. Cu această ocazie amintim de existența în satele hânești din regiunea Nistrului de Jos, încă în sec. XVII, a unui grup etnic germanofon, numit *testebani*, despre care Miron Costin consideră că ar fi, la origine, sași din Ardeal⁵, dar s-ar putea să fi fost goți medievali. Cu siguranță nu putem ști, pentru că alte știri despre testebanii din regiunea Nistrului de Jos nu s-au păstrat; din acest punct de vedere, informațiile referitoare la olani, mi se par foarte valoroase, chiar dacă sunt doar niște frânturi.

De asemenea, în ținutul Cetății Albe a existat și un hidronim, tipic alanilor, însă care a suferit o oarecare influență tiurcică: Don-Suyu, care constituia, la începutul sec. XVI, hotarul apusean a sangeacului de Ackerman⁶. Ion Chirtoagă identifică Don-Suyul cu râul Alcalia⁷, dar ar putea fi identic și cu Căplanul, Hagiderul etc.

Ca urmare a examinării surselor istorice narrative în paralel cu cele etnografice și toponimice, constatăm că, în pofida strămutării la sud de Dunăre în anul 1302, în

¹ Iosaphat Barbaro, *Viaggio alla Tana* \ Иосафат Барбаро, *Путешествие в Тану* // Барбаро и Контарини о России. К истории итalo-руссских связей в XV в., Вступительные статьи, подготовка текста, перевод и комментарии Е.Ч. Скряжинской, Лен. 1971, с. 131, 157. «Далее за Каффой, по изгибу берега на Великом море, находится Готия, за ней – Алания, которая тянется по «острову» в направлении к Монкастро, как мы уже сказали выше».

² Ю. Кулаковский, *Аланы по сведениям классических и византийских писателей*, Киев, 1899, с. 68-69.

³ Iosaphat Barbaro, *Viaggio...*, c. 131-132, 156. «далъше по пути на Монкастро, в Валахию и Венгрию».

⁴ *Ibidem*, c. 131, 157. «Готы говорят по-немецки. Я зная это потому, что со мной был мой слуга-немец».

⁵ Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* // Miron Costin, *Opere*, Chișinău, 1989, p. 305. „sașii din Ardeal... până nu demultu au fostu și la noi în țară, iară la satile cele hânești, la Bugeac, și acum săntu, de le zic testebani”.

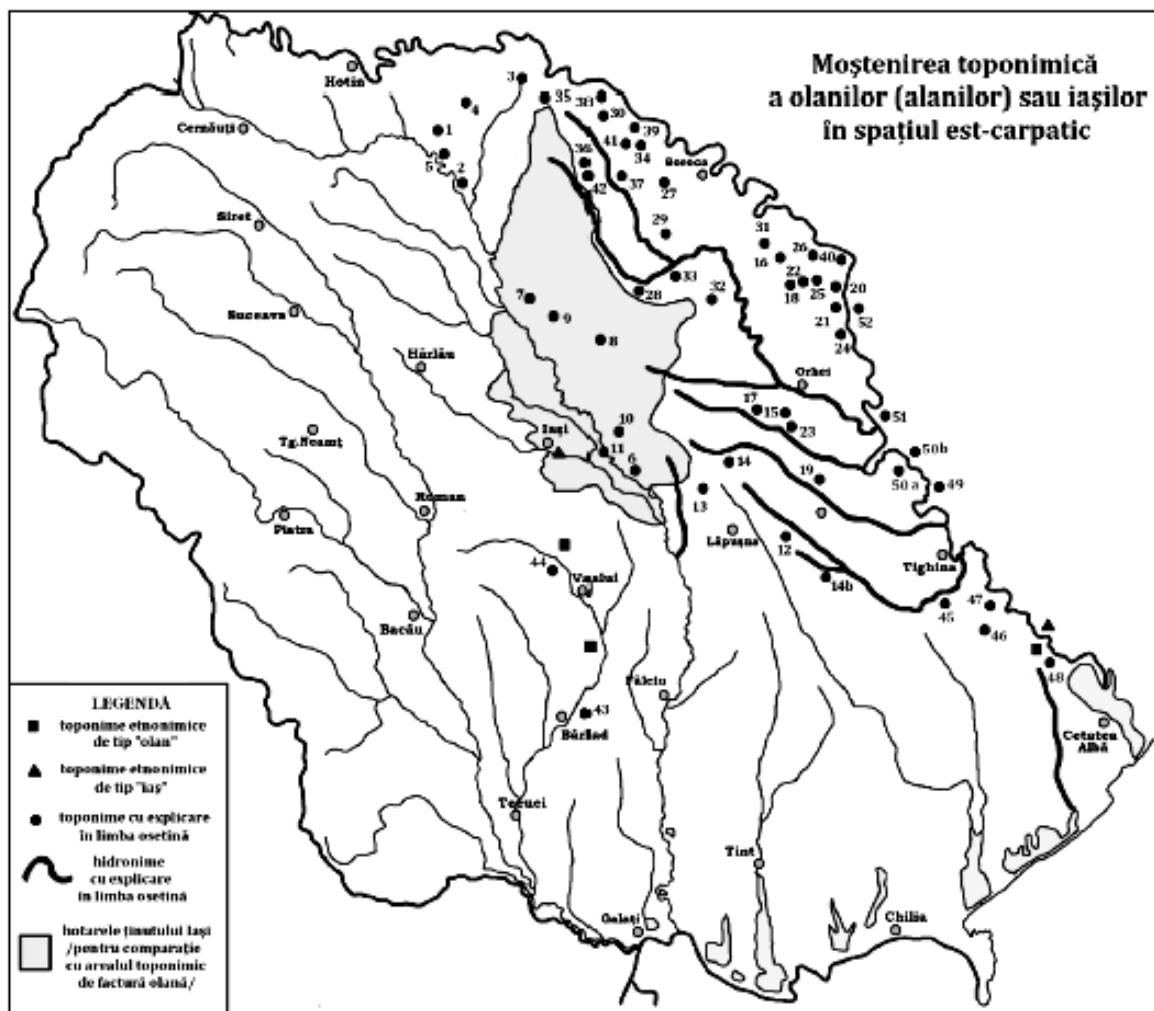
⁶ *Documente turcești privind istoria României*, vol. 1, 1455-1774, întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, 1976, nr. 9, p. 10-11.

⁷ И. Г. Киртоагэ, *Административно-территориальное деление юга Днестровско-Прутского междуречья под турецким владычеством в XVI – первой половине XVII в.* // Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма, Кишинев, 1988, с. 72-81.

spațiul carpato-nistrean componenta etnică alană a rămas considerabilă, reprezentând un segment important al populației „tătaro-mongole”. În Țara Moldovei alanii s-au integrat ușor, inclusiv în mediul boierimii, nu în ultimul rând grație religiei creștin-ortodoxe. Toponimia alană a Moldovei este semnificativă, și permite identificarea, ca areal de bază al alanilor, ținuturile Soroca, Orhei, Lăpușna, Iași și Hotin. Se pare că termenul *olan*, cu sau fără conotație etnică, s-a menținut mai îndelung în regiunea Nistrului de Jos.

Anexă

Moștenirea toponomică a olanilor (alanilor) sau iașilor în Țara Moldovei

Nr.	localitatea	raionul	echivalentul în osetină	în traducere (explicație)
ținutul Hotin				
1	Balasinești	Briceni	баласын	a aduce, a târâi, a atrage, a duce; (despre persoană: cel care poate găsi limbă comu-nă. Apare ca nume de neam, la boierii <i>Balasino-vici</i> , stăpânii satului Balasinești).
2	Bădragi	Edinet	быдыр,	câmp, loc drept; (despre oameni:

			быдираг	câmporean, câm-peni; vezi neamurile <i>Bădărău, Bădărău</i>)
3	Hădărăuți	Ocnița	къадær	micul, măruntul; (vezi numele <i>Hădărău</i>)
4	Tabani	Briceni	тæбын; тъæпæн	1. lână, postav; 2. plat, loc drept; 3. josuț, mărunt (vezi boierii <i>Tăban</i>)
5	Tețcani	Briceni	тæск	cos mare, cociug; (poreclă sau oiconim)

tinutul Iași

6	Băcșeni	Nisporeni	1. бækæсæн; 2. бакæсын; 3. бакусын	1. loc de unde se poate privi; 2. a privi; 3. a sluji; (vezi boierii din neamul <i>Băxan</i> . Acest nume este atestat și la <i>jaszii</i> din Ungaria, înainte de maghiarizare)
7	Cajba	Glodeni	коzбaу	lingușeală, fătănicie (vezi boierii <i>Cujbă</i>)
8	Doltu	Fălești	дæлтүр	vatră; (despre locuri, sau poreclă umană: <i>Doltu</i>)
9	Năvârnet	Fălești	нывæрын	a pune, a culca, a băga, a înpături; (despre o localitate, obiectiv natural sau om)
10	Rezina	Ungheni	рæзæн	tânăr, în creștere (vezi boierii <i>Razan, Rizeanu</i>)
11	Țuțora	Ungheni	цыхцыр	fir de apă, cădere de apă, vale, vâlcea; (despre o localitate sau obiectiv natural)

tinutul Lăpușna

12	Bardar	Ialoveni	бæрдарæр	stăpân, judecător, domn; (vezi boierii <i>Barde</i>)
13	Bolțun	Nisporeni	бæлшон	călător, trecător, drumet; (vezi boierii <i>Bolsun</i>)
14	Huzun	Strășeni	1. хъуызын; 2. хуызæн	1. tiptil, pe furîș; 2. asemănător; (vezi boierii <i>Huzun, Guzun</i>)
14b	Răzeni	Ialoveni	vezi nr. 10	vezi nr. 10

tinutul Orhei

15	Bezin	Orhei	бæезын	a fi util, folositor; vezi boierii <i>Bejan, Baisan</i>
16	Cobâlca	Strășeni	къуыбылой	ghem, nod, legătură; (despre o localitate sau obiectiv natural;
17	Cobâlea	Șoldănești		dar poate fi și un antroponim la origine)
18	Fuzăuca	Șoldănești	1. фæзæу; 2. фæсæу	1. loc înclinat; 2. negru; (despre o localitate, obiectiv natural, sau om)

19	Ghidighici (Heghediş)	m. Chişinău	хид	pod (osetinii au toponimul «Хидыхъус» / Хиди-кус, cu sensul „la pod”)
20	Rezina	Rezina	vezi nr. 10	vezi nr. 10
21	Saharna	Rezina	1. сахар; 2. сахайраг	1. oraş; 2. horodişte
22	Sârcova	Rezina	сырх	roşu; (despre o localitate, obiectiv natural, sau om: vezi familia Sârcu)
23	Teleșeu	Orhei	талас	mângâiere, susținere, apărare; (despre persoane: „apărătorul”)
24	Țăpova	Rezina	цъупп	vârf: de deal, stâncă, copac, cap; (despre o localitate sau obiectiv natural)
25	Țahnăuți	Rezina	цъæхнæг	tipă, strigă, gălăgios; (despre persoane: „gălăgio-sul”. Vezi slavonul „кричун”)

tinutul Soroca

26	Alcedar	Şoldăneşti	алчидær	fiecare, toti; (despre o comunitate unană)
27	Baxani	Soroca	vezi nr. 6	vezi nr. 6
28	Bălti	Bălti	балц	drum, călătorie; (despre o localitate, obiectiv na-tural. Echivalentul slavonului <i>Dorohoi</i>)
29	Bezin	Floreşti	vezi nr. 15	vezi nr. 15
30	Gârbova	Ocnîta	губыр	ghebos, grebănos, îndoiat; (despre oameni)
31	Cotuijenii Mari;	Şoldăneşti	къутæрджи	tufăriş, loc crescut cu tufe
32	Cotuijenii Mici		н	(despre o localitate sau obiectiv natural)
33	Heciuł	Sângerei	хъæцшулл	acoperământ; (despre o localitate sau obiectiv natural)
34	Dărcăuți	Soroca	1. дәркъ; 2. дыргъ	1. ied, vițel; 2. fruct, plodă (despre o localitate, ob-iectiv natural, sau om: vezi echivalentul moldove-nesc, <i>Pruncul</i>)
35	Dânjeni	Ocnîta	1. дынджыр; 2. дондзая	1. mare, zdravăn; 2. aducător de apă; (despre un loc sau om. Notă: totuşi s-ar putea să fie în legătură cu boierii <i>Dinga</i>)
36	Donuşeni	Donuşeni	донджын	bogat în apă, mustos. (despre un loc. Notă: totuşi s-ar putea să fie în legătură cu un boier <i>Dondăş</i>)

37	Mândâc	Drochia	мæнтæг	brusture; (despre un loc sau om: spinos, ghimpos)
38	Lencăuți	Ocnița	1. лæнк; 2. лæнкау	1. vâlcea, lăsătură, văgăună; 2. vale, şes; (despre un loc. Notă: totuşi s-ar putea să fie în le-gătură cu un boieri <i>Lentea</i>)
39	Rudi	Soroca	рօг	ușor, îndemânamec, iute; (despre persoană: neamul de boieri <i>Rughi</i>)
40	Tarasova	Şoldăneşti	тap+ac	mângâiere, susținere, apărare; (despre persoane: „apărătorul”). Notă: s-a numit și <i>Alcedarul Vechi</i>
41	Teleșeuca	Dondușeni	vezi nr. 23	vezi nr. 23
42	Țaul	Dondușeni	цæуыл	de ceva, despre ceva; (despre un loc sau om)

Tutova-Bârlad

43	Băxăneşti	Vaslui	vezi nr. 6	vezi nr. 6
----	-----------	--------	------------	------------

Vaslui

44	Hădăreşti,	Vaslui	vezi nr. 3	vezi nr. 3
----	------------	--------	------------	------------

Basarabia veche

45	Căușeni	Căușeni	кæсæн	punct de observație; (despre un loc)
46	Feștelita	Ştefan Vodă	фесчъил	îndoiajat; (despre un loc sau om)
47	Talmaz	Ştefan Vodă	дæл+мæск	mai jos, după vâlcea (despre un loc)
48	Tudora	Ştefan Vodă	тыд+дур	loc cu pietre; (despre ruine, probabil ale cetății Tudora)

stânga Nistrului

49	Butor	Grigoriopo 1	бутъиро	putred, dărapănat; (despre lemn, dar și referitor la construcții din lemn)
----	-------	--------------	---------	--

50a 50b	Delacău Delacău	Grigoriopo 1; Anenii-Noi (Orhei)	дæл+хъæу	jos+sat (osetinii au toponimul «Дæлхъæу», cu se-nsul „mai jos de sat”)
------------	--------------------	--	----------	--

51	Ghidirim	Râbnița	1. хид; 2. ран	1. pod; 2. indică locul; (despre un loc sau om: vezi familia Ghidirim = podarul)
52	Rughi	Dubăsari	vezi nr. 39	vezi nr. 39

hidnonime

denumire	echivalentul în osetină	în traducere (explicație)
----------	----------------------------	------------------------------

Alcalia (Don-Suyu)	дон	apă, râu; (a doua parte a toponimului e de origine tiu-rcică: <i>suyu</i> = apă, râu)
Cubolta	къæбæлтæ (pl.), къæбæл (sg.)	iezătură, baraj, prípon, cui de lemn, balama; («Къæбæлтæ»: stânci în Osetia)
Botna Mare	батæнæг	subtire, mic, cu puțină apă; (despre râuri)
și <i>botnele</i> :	<i>Cula, Ichel, Bâc, Nârnova și</i> <i>Botnișoara</i>	Notă: este echivalentul fenomenului <i>ciulucurilor</i> : Ciulucul Mare, de Mijloc, Mic
Răut	ревед	loc de adăpat vitele